ISLÁMSKÝ SVĚT

Základní znaky oblasti

1) naleziště pozůstatků a patrný vznik Homo sapiens sapiens, vývoj velkých lidských civilizací (údolí Nilu, úrodný půlměsíc, Mezopotámie), region velkých říší: Římská říše, Perská říše → Byzantská říše → Osmanská říše
2) FGS regiony
   - asijská část: Arábie a Mezopotámie, Asijské středomoří, Arménská vysočina, Kavkaz, Íránská vysočina, Turkestán, Kazachstán
   - africká část: Atlas, Sahara, Súdán, Etiopie a Somálsko
3) islám (sunité, šíité) je dominantním náboženstvím + judaismus a křesťanství
   - diaspora islámu: střední Evropa, Pyrenejský poloostrov
   - Arabové jsou nejpočetnějším národem
4) vysoká aridita klimatu → obyvatelstvo je rozmístěno v nepravidelných shlucích
5) skládá se z regionů: severní/islámská Afrika, jihozápadní Asie, asijské státy bývalého SSSR (středoasijské republika, kavkazské státy)
6) oblast největších náboženských a národnostních konfliktů, spory o území
   - judaismus (Izrael) x islám (Palestina)
   - islám x křesťanství (severní Afrika)
   - Kurdové - největší národnostní menšina bez státního území (problémy v Turecku, Iráku, Iránu)
7) pád SSSR a setrvání islámu umožnilo rozšíření makroregionu do centrální Asie
8) zásoby ropy a zemního plynu jsou hybnou silou ekonomiky → OPEC (ropné šoky 1973/1974, 1979)
   dopady:
   - vysoké příjmy
   - modernizace → architektura, infrastruktura
   - industrializace → rozvoj petrochemického průmyslu (pojistka pro případ vyčerpání)
   - vnitrostátní migrace → pracovní migrace
   - mezistátní migrace → z Pákistánu, Indie, Srí Lanky
   - nárůst regionálních disparit (př. Saudská Arábie)
   - zahraniční investice
9) aridita prostředí → snaha o získání sladké vody → environmentální problémy: (vodní nádrže → zazemňování, průplavy → Aralské jezero)
10) koloniální území Velké Británie (Egypt → Izrael → Irák), Francie (Sýrie, Libanon, Alžírsko, Tunisko), Itálie (Libye), SSSR (Turecko)

Dílčí regiony

1.	Střední východ	
2.	Arabský poloostrov	jihozápadní Asie, střední Asie
3.	Státy říší	Zakavkazsko
4.	Turkestán	
5.	Egypt a dolní tok Nilu (Súdán)	
6.	Maghreb a sousedé	severní/islámská Afrika
7.	Africká přechodná (tranzitní) zóna	

1. Střední východ

---

základní znaky regionu

a) obecná charakteristika
   - označení pochází z doby dominantního postavení Evropy: Blízký (Turecko, Egypt, Libye) – Střední – Dálný východ (Čína, Japonsko, Korea aj.)
   - největší koncentrace osídlení (nerovnoměrné)
     - pásmo východního Středomoří: Adana – Jaffa – Ghaza
     - střední a dolní tok Eufratu a Tigridu
b) subregiony
   - Irák
     - aridní oblast
       - centra Mosul a Kirkuk (těžba ropy a zemního plynu)

- Mezopotámská nížina → úrodné naplaveniny → zemědělství → koncentrace obyvatelstva (jih šíité, na severu sunnité)
    - 2 centra: Bagdád (90 km jižně leží pozůstatky Babylonu) a Basra (těžba ropy a zemního plynu)
- Kurdská menšina (18 % obyv., 2009) → sever země, po válce v Zálivu byla severně od 36°rovnoběžky OSN vymezena ochranná zóna pro kurdské uprchlíky, do té doby snaha Bagdádu o jejich likvidaci (př. útok kyanidem a hořčičným plynem koncem 80. let)
- 1980–1988 invaze do Íránu (územní nároky, náboženské rozpory, ropná naleziště)
- 1990–1991 invaze Kuvajtu na základě obvinění z podzemní krádeže ropy → zásah vojsk OSN a osvobození Kuvajtu (Iráčané při ústupu zapálili ropné vrty → ekologická katastrofa) → uvalení hospodářského embarga
- 2003 obsazení země vojsky USA a spojenci na základě domnělé informaci o tajné výrobě chemických a biologických zbraní a spolupráci s teroristickými organizacemi jako reakce na září 2001 (bez souhlasu OSN) – předpokládané stažení vojsk USA do konce roku 2011

- Sýrie
    - 1967 ztráta Golanských výšin po válečném konfliktu s Izraelem
    - pobřežní zóna – není potřeba zavlažování
    - vnitrozemí – potřeba zavlažování
        - Damašek – hlavní město vzniklé kontinuálním osídlení vybudovaném na oázách
        - aridní SZ → Aleppo → pěstování bavlníku a pšenice
    - velký význam má vývoz bavlny a ropy
- Jordánsko
    - pouštní království, vznik po pádu Osmanské říše
    - nárůst arabských uprchlíků během izraelsko-palestinského konfliktu
    - 1967 ztráta západního břehu Jordánu při konfliktu s Izraelem
    - malé zásoby ropy, malý potenciál pro zemědělství + problémy z I-P konfliktu → potřeba humanitární pomoci
    - jediné centrum: Amman
- Libanon
    - ¼ inklinuje ke křesťanství → 80. léta občanská válka mezi křesťany a muslimy
    - zemědělsky se využívá pouze pobřežní nížina → nesoběstačnost
    - migrace palestinských uprchlíků
    - centrum: Bejrůt (2,5 mil. obyv.) – téměř zničeno občanskou válkou
- Izrael
    - vznik 1947 na základě podpory Velké Británie po pádu Osmanské říše
    - 1948 první válečný konflikt s okolními Araby, *více o konfliktu na wikipedia.cz*
        - nejvíce okupuje: západní břeh Jordánu, Golanské výšiny a východní Jeruzalém
    - zintenzivnění zemědělství → soběstačnost
        - finančně nákladné zúrodňování pouště
        - odsolování mořské vody, zavlažování (systém kapkové závlahy)
        - většina půdy náleží **kibucům** – kolektivní vlastnictví výrobních prostředků
        - **mošavy** – družstva samostatných sedláků orientujících se na samostatný prodej nebo nákup surovin
    - nosná odvětví: informatika a komunikační technika, medicínské obory, biotechnologie a nanotechnologie
    - v rámci regionu nejvíce ekonomicky a průmyslově vyspělý stát

2. Arabský poloostrov

---

základní znaky

a) obecná charakteristika
- dominuje pouštní krajina a království Saudské Arábie
- ekonomika je výhradně založená na těžbě a exportu ropy a zemního plynu
- srdce islámu a monarchů (až na Jemen)

b) subregiony
- Saudská Arábie
  - nepříznivé klimatické podmínky
    - srážkový deficit → zavlažování podzemními kanály (podpora státními investicemi – v minulosti to tak nebylo)
    - více srážek → podhůří (naleziště rud vzácných kovů) na pobřeží Rudého moře → koncentrace zemědělství (pěstování kávy na export) → stále nesoběstačnost v zásobení potravinami (vysoký přírůstek obyv.)
    - pouště → slabá až žádná infrastruktura beduínští nomádi využívají karavan
  - většina ekonomických aktivit je soustředěna v linii Dhahran – Rijád – Mekka a Medina
  - od r. 1970 významné investice do bydlení, zdravotní péče a vzdělání
  - rozdíl ve vnímání života na venkově a v ropných centrech
- periferní státy
  - Kuvajt
  - Bahrajn: ostrovní stát, 50 % Šíitů
  - Katar
  - Spojené arabské emiráty: federace 7 emirátů s absolutním monarchou – šejk, ropná ložiska koncentrována do dvou emirátů – Abú Zabí a Dubaj
  - Omán: východní část pol., severní výběžek v Hormuzské úžině – strategický význam v dopravě
  - Jemen: nevyjasněná hranice mezi Jemenem a SA, chabé vztahy se SA (když se 1991 Jemen přiklonil na stranu Kuvajt okupujícímu Iráku, SA vyhostila na 1 mil. pracujících Jemeňanů), demokratický stát s omezenými zásobami ropy, rozkládá se v oblasti strategicky důležitého průlivu Bab al Mandáb, rozvojové zemědělství, centrem je Aden

3. Státy říší

---

základní znaky

- 2 moderní státy: Turecko a Írán + Afghánistán, Kypr a Transkavkazská tranzitní zóna (Azerbajdžán, Arméni, Gruzie)
- arabština již není vůdčím jazykem, stejně tak oslabuje arabský nacionalismus, nicméně prvky islámu jsou stále silně vtištěny do zdejší krajiny

státy

TURECKO

- historický vývoj
  - Chetité, Řekové, Byzanc, od 10. st. expanze seldžuckýchTurků
  - 1453 - dobytí Istanbulu, ovládnutí Balkánu, sev. Afriky, od 18. st. postupná stagnace a rozpad říše
  - 1908, 1912/13 - Balkánské války, za 1. sv. války na straně Německa, 1915 - pogrom na Arménech
  - 1923 - vyhlášení republiky, Mustafa Kemal, hl.m. do Ankary (dříve Istanbul)
  - 1951 - NATO, 1963 asociační dohoda s EU, ale zatím nemá šanci vstoupit (národnostní problematika, dodržování lidských práv, role armády (převraty 1961, 1970 a 1980)
  - od r. 1980 armáda ustupuje do pozadí a existuje systém parl. stran
  - v 90. letech nárůst islámského extrémismu - zákaz islámských polit. stran
- znaky ekonomiky
  - do r. 1999 pozoruhodný rozvoj, později krize, nárůst islámismu
  - stále 40 % EA v priméru, Z-V gradient, ale podíl priméru jen 15 % na HDP
  - suroviny: málo paliv, uhlí u sev. pobř., těžba chromu (4. na světě), bar. kovy a železo
  - 40 % energie z vod. el., 1/3 exportu textilní průmysl, tradiční potravinářský (ovoce, zel., ryby), rychlý rozvoj těžkého průmyslu a stavebnictví, licenční výroby
  - velký význam má cestovní ruch (služby 55 % HDP)
  - postupný rozvoj infrastruktury, na blízkových. poměry vyspělý stát, zákl. péče bezplatná

- výstavba přehrad v povodí Eufratu a Tigridu
- obchodní partneři: Německo 25 %, ostatní státy EU a USA, rozvoj vztahů s Blízkým východem
- politické vztahy: úzké vazby na Evropu, spojenec, tradiční nepřátelství s Řeckem (problematika Kypru) a Arménií (pogrom 1915), expanzionistické snahy vůči Iráku po válce v Zálivu
- po letech sporů mezi tureckou a řeckou komunitou je od roku 1974 ostrov rozdělen Attilovou linií (linie okupace tur. armádou na tzv. Severokyperskou tureckou republiku (vyhl. 1983) a Kyperskou republiku, právního nástupce státu a členskou zemí EU

- regionalizace
  - Marmarský region: Istanbul a Thrákie → cestovní ruch
  - Černomořské pobřeží → převažují vesnická sídla, pěstování mandlí, fíků a tabáku, zásoby černého uhlí a Pb-Zn rud
  - Pobřeží Egejského moře → cestovní ruch
  - Středomořské pobřeží → cestovní ruch → turecká Riviéra
  - Vnitřní Anatolie → kočovné pastevectví a samozásobitelské zemědělství
  - Východní Turecko (Kurdistán) → chov ovcí, zásoby železné rudy
    1. Jihovýchodní Anatolie
    2. Východní Anatolie

ÍRÁN

- Perská říše → perština (úřední jazyk), expanzní snahy (Ázerbajdžán, Balúčistán)
- centrem je Iránská vysočina → Teherán
- západní část: kočovné pastevectví (kozy, velbloudi) → nomádský způsob života
- ve středověku se v jižním Iránu stavěly **kanáty** → podzemní tunely pro dopravu vody → zavlažování (pšenice, rýže, bavlna) + zásobení vodou rostoucího Teheránu
- poslední ze šáhů (Muhammad Reza Pahlavi) chtěl zemi pozvednout po vzoru Atattürka, nakonec se jeho vláda ubírala autokraticky za podpory USA → demonstrace a 1978 svržení režimu → nový režim (šíitský) se dostal do konfliktu jak s USA, tak s Irákem
- devastující pro zemi byla válka s Irákem (1980 – 1990)
- 90 % státních příjmu se odvíjí od těžby ropy a ropných produktů (největší koncentrace → JZ část s centrem v Abadanu) + početná populace → původně zamýšlená realizace transformace nemohla proběhnout → regionální disparity

KYPR

- historické milníky
  - bohatá historie (název podle nalezišť mědi), řecká kolonizace, později součást Říma a Byzance
  - 1192-1489 - křižácké království, později odstoupené Benátčanům
  - 1571 - turecká invaze, osmanská nadvláda, vznik turecké menšiny
  - 19. st. - aktivizace řecké menšiny, tvrdé represe, ale po berlínském kongresu (1878) britská kontrola, formálně součástí Turecka do britské anexe a v r. 1925 vytvořena brit. kolonie
  - dekolonizace od r. 1960, Turci získali odpovídající pozice (30 % v parlamentu, funkce viceprezidenta, 40% důstojníků v armádě) při 18 % zastoupení v populaci

  od rozdělení ostrova do současnosti
  - otevřený konflikt propukl v r. 1963, od r. 1964 urovnán, vojska OSN
  - hnutí ENOSIS (pokusy o připojení k Řecku v l. 1955 a 1973)
  - 24.7. 1974 - vojenský převrat řeckokyperských důstojníků s cílem připojit Kypr k Řecku (tehdy fašistickému), invaze turecké armády a obsazení 40 % ostrova (200 tis. řeckých uprchlíků, 6 tis. mrtvých, trvalá přítomnost tur. armády)
  - od roku 1974 je ostrov rozdělen Attilovou linií (linie okupace, 3 000 vojáků OSN) na tzv. Severokyperskou tureckou republiku (vyhl. 1983, prez. Rauf Denktas) a Kyperskou republiku
  - jednání o sjednocení ostrova vždy ztroskotávají na neústupnosti obou stran, (navrhována konfederace, resp. federace, zmenšení území pod tureckou správou)

  - právní nástupce státu je jižní Kypr (členská země EU), severní Kypr de facto existuje, ale není mezinárodně uznán
- ekonomický vývoj
  - v 70. letech ekonomická stagnace, pokles živ. úrovně
  - v 80. letech ekonomický vzestup již. Kypru, přírůstky HDP 6-8 % ročně, nyní 20 tis. USD na ob. (tzv. ofenzivní rozvojová politika), nyní nejvyspělejší nová členská země EU (odbytiště na Blízkém východě a v EU)
  - severní Kypr trpí izolací a napojením na méně vyspělé Turecko, omezené šance cestovního ruchu

AFGHÁNISTÁN

- vznik je spojen s dohodou mezi Brity a Sovětským svazem → vytvoření nárazníkové zóny
- sousedí s mnoha státy → kulturní a národnostní fragmentace (nejpočetnější jsou Paštunové)
- převládá islám (sunnité), ale není národnostním jednotícím pojítkem
- 1979 - 1989 invaze Sovětského svazu (mnoho uprchlíků, až 1,4 milionu mrtvých) → problémem jsou nášlapné miny, 1996 nástup moci Tálibánu (podpora islámského fundamentalismu) → 2002 jeho svržení (operace Trvalá svoboda)
- jeden z nejchudších států světa: orientace na zemědělství a chov dobytka – zejména v podhůří Hindúkúše (pád Talibánu → pěstování na export → nesoběstačnost), urbanizace 20 %, politická nestabilita, export textilní výroby – koberce, bez významných nalezišť ropy a zemního plynu

TRANSKAVKAZSKÁ TRANZITNÍ ZÓNA

- Arméni, Ázerbajdžán, Gruzie + Jižní Osetie, Abcházie, Republika Náhorní Karabach
- historické výboje z Turecka a Persie → částečná islamizace, Arménie → křesťanství
- národnostní separatistické tendence
- neustálé tendence promoskevské orientace
- Ázerbajdžán → ropná ložiska (Baku)
- Arménie → zemědělství v rukou drobných farmářů
- Gruzie → chov prasat a drůbeže + pěstování brambor, obilnin, zeleniny → potravinářský průmysl; ropovod spojující Kaspická a Černé moře

4. Turkestán

---

základní znaky

- zahrnuje postsovětské státy střední Asie: Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Tádžikistán a Kyrgyzstán → současná podoba historicky rozsáhlého území od Kaspického moře až po sever Číny
- místo průchodu severní větve hedvábné stezky
- do 1991 sovětské sféra vlivu → potlačení islámu → orientace na SSSR
- dnes → orientace zpět na islámskou oblast

KAZACHSTÁN

- tranzitní zóna → na SZ převládá rusifikace (více Rusů), jih zůstává orientován na islám – více Kazachů (homogenní oblast)
- od r. 1997 hl. město Astana, od r. 1991 slabý pokrok demokratizace (politická nestabilita)
- koncentrace sídel v oblastech zdrojů vody → východ (Almaty)
- sovětské zavlažovací projekty → odvodnění Aralského jezera + znečištění pesticidy → podpora bavlníkových polí + ekologická devastace
- severní hranice → celiny → pěstování pšenice (export) a ječmen, chov skotu a ovcí
- střední oblasti → pěstování bavlníku
- těžba nerostných surovin: Karagandská pánev → černé uhlí, roponosné sedimenty SV část Kaspického moře
- kosmodrom v Bajkonoru (pronájem Rusku)

UZBEKISTÁN

- nejpočetnější (27 mil. obyv.)

- podobné zavlažovací projekty v okolí Aralského jezera (pěstování bavlníku) → postižení národu Karakalpaků (původně Karakalpacká autonomní republika založená Sověty)
- obyvatelstvo tvoří většinově Uzbekové
- největší koncentrace obyvatelstva → Ferganská kotlina (Taškent) → úrodná pro zemědělství (brambory, tabák, obilniny)
- po roce 2001 útočiště islámských radikálů → bombové útoky → podpora USA v boji proti Tálibánu
- nízká hodnota HDP, vysoká nezaměstnanost a enormní inflace v 1992 – 1994 podpora MMF
- využívání dětské pracovní síly na bavlníkových plantážích vedlo k bojkotu uzbecké bavlny

TURKMENISTÁN

- převažují Turkmeni, hlavní město je Ašchabad
- v prvopočátku převažoval nomádský způsob života → Sověti stabilizovali populaci a učinili ji závislou na masivním projektu výstavby Karakumského průplavu (doprava vody z Amurdarjy) → zavlažování pouštních oblastí a jejich kultivace (pěstování bavlníku, kukuřice, zeleniny a ovoce) → zazemňování Aralského jezera
- naleziště ropy a zemního plynu v sektoru Kaspického moře, snaha nezapojit zahraniční investory → problém s dopravou: nabízí se řešení → Irán nabídl podporu ve stavbě ropovodu přes jeho území do přístavu Abadan, nebo přeprava ropy do Baku a pak ropovodem přes Kavkaz do Turecka či přes Rusko k přístavům na pobřeží Černého moře
- hospodářství: zemědělsko-průmyslový stát → chov dobytka a karakulských ovcí, zpracování textilních plodin (bavlna a vlna)
- těžba ropy a zemního plyn → jednání s Čínou o výstavbě plynovodu

TÁDŽIKISTÁN

- Tádžikové jsou perského nikoli turkického původu, hl. město je Dušanbe
- Sověti → industrializace + závlahové zemědělství → i tak značná část obyvatel zůstala farmáři a pastevci
- 1992-1997 občanská válka: demokratická opozice + islámští radikálové proti proruskému prezidentovi → velké etnické čistky, 1999 nové volby (byly zpochybněny)
- 2001 → vlna uprchlíků z Afghánistánu, umístěna vojska USA a spojenců
- hospodářství → méně rozvinutý stát využívající jak závlahového zemědělství, tak průmyslu (textilní, potravinářský, těžební)

KYRGYZSTÁN

- národnostní heterogenita → Kyrgyzové zaujímají zhruba 60% populace (po odlivu Rusů)
- hlavní město Bišek, 2005 Tulipánová revoluce za účelem svržení autoritářského režimu prezidenta
- hornatý reliéf ztěžuje výstavbu infrastruktury
- patří mezi nejméně rozvinuté státy v regionu → investice od Ruska, když zavře americkou základnu v Manasu
- chov ovcí, dobytka a jaků → původní obyvatelé byli kočovní pastevci
- zavlažované nížiny → pěstování bavlníku, pšenice, zeleniny a ovoce → textilní a potravinářský průmysl
- těžba širokého spektra surovin

5. Egypt a dolní tok Nilu

---

základní znaky

- vliv islámu, národnostně převažují Arabové, konflikty s křesťanstvím
- Nil → osa regionu
  - zdrojnice: Bílý a Modrý Nil → soutok u Chartúmu
  - nezbytný zdroj vody pro protékané pouštní oblasti → zavlažování → zemědělství
  - 95 % Egypťanů žije do vzdálenosti 20 km od Nilu (duben a květen nízká hladina, září nejvyšší)
  - výstavba přehrad (Asuánská nádrž) → zavlažování, protipovodňová funkce, hydroenergetika
  - liniová koncentrace osídlení, intenzivně osídlená delta Nilu (nejprotáhlejší oáza z Káhiry do Alexandrie)→ zasolování z moře → problémy s degradací půdy

- přírůstek obyvatelstva okolo 2 %
- kolébka lidské civilizace, egyptská říše

EGYPT

- 73 mil. (2006) obyv., Káhira
- transkontinentální stát
- příjmy: cestovní ruch, provozování Suezského průplavu
- 6 subregionů: Dolní Egypt a Střední Egypt → jádrová oblast s Káhirou a průmyslovou Alexandrií, Sinaj a Západní poušť (+ zavlažované oázy) → zásoby ropy a zemního plynu, Východní poušť → cestovní ruch, Horní Egypt → závlahové zemědělství

SÚDÁN

- největší africký stát, zaměřený na zemědělství s ropným bohatstvím (jih)
- militantní autoritářský režim → konflikt v Dárfúru
- sever → islám, jih → animismus a křesťanství
- pás sahelu → hospodářská zaostalost, koncentrace do oáz
- autonomní oblast Jižní Súdán → občanská válka → devastace → migrace

6. Maghreb a sousedé

---

základní znaky

- Maghreb (Maroko, Alžírsko, Tunisko) + Libye, Čad, Niger, Mali, Mauretánie
- španělské enklávy: Ceuta a Melilla
- jádrem osídlení jsou srážkově bohatší oblasti Atlasu a pobřeží (Libye → 90% obyvatel žije mezi městy Tarábulus a Bengházi)
- převážně kolonizován Francouzi → středomořský způsob zemědělství: Alžírsko – citrusy a víno, Tunisko – produkce olivového oleje, Maroko – pomeranče
- Maghreb – ložiska fosfátů a rudy manganu, významné zásoby ropy a zemního plynu → Alžírsko, Libye → vytěsnění zemědělství
- migrace do Evropy (Francie)
- rostoucí síla islámského fundamentalismu v zemích s ropnou ekonomikou
- 2 extrémy Libye: Kadáfí jako stavitel vodovodního traktu a Kadáfí jako představitel militantního ideologického režimu založeném na islámském socialismu → tvrdé potlačování svobody
- státy v jižní zóně patří mezi nejchudší na světě (převaha zemědělství) a jsou odkázány na rozvojovou pomoc, slibná jsou naleziště ropy a zemního plynu

7. Africká přechodná zóna

---

základní znaky

- Senegal, Mauritánie, Mali, Burkina Faso, Niger, Nigérie, Čad, Súdán, Etiopie, Eritrea, Djibouti, Somálsko
- pás nejchudších států světa (převládá zemědělství: bavlník + obilniny + ovoce → textilní a potravinářský průmysl)
- pásmo sahelu → převažuje aridita klimatu → chov dobytka (transhumance) a závlahové zemědělství (kde to jde)
- koridor kulturních konfliktů (sever je muslimský, jih nikoli) → politická nestabilita → občanské války
  - Mali: relativně tolerantní, pouze problém s Tuaregy (nesmířili se s vládou černochů, obývají pouště)
  - Etiopie: křesťanští Amharové byli nuceni uprchnout do Etiopské vysočiny před vládnoucími muslimy
  - Somálsko: občanská válka neuznaných republik bez fungující uznávané vlády